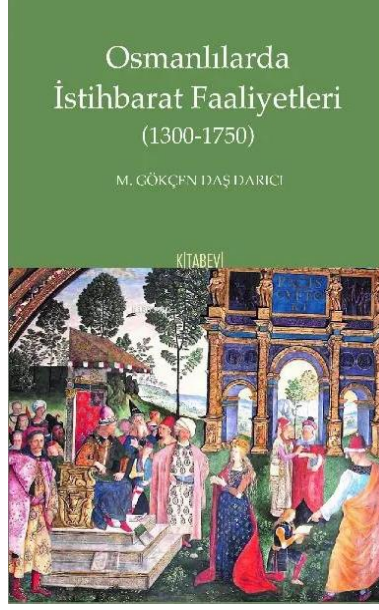

Osmanlılarda İstihbarat Faaliyetleri (1300-1750)

M. Gökçen Daş Darıcı

İstanbul, Kitabevi, 2023, 338 sayfa, ISBN: 978-625-805-529-0.

Teslime ATA^{††}

M. Gökçen Daş Darıcı tarafından kaleme alınan *Osmanlılarda İstihbarat Faaliyetleri (1300-1750)* adlı çalışma, yazarın doktora tezinin kitaplaştırılmış şeklidir. Yazar; istihbaratın Osmanlı Devleti'nde, zaman ve mekâna göre nasıl ortaya çıktığı, nasıl şekillendiği, istihbarattan ne şekilde faydalandığı, tabiri caizse; “Dağın görünmeyen yüzünde neler yaşanmış?” merakıyla eserini oluşturmuştur. İstihbaratın tarih boyunca ne şekilde ve hangi kanallardan elde edildiği, nasıl işlendiği, idari ve askerî alan için ne derece önemli olduğuna değinmiştir. İslam devletlerinde istihbarat faaliyetlerinin öncelikle İslam'ı yayma açısından zaruri bir hareket olduğunu, Türklerde ise istihbaratın İslamiyet öncesi Türk tarihi kadar eskiye dayandığını, zaman içerisinde Osmanlı Devleti'nde de idari ve askerî alanlarda istihbarata çok önem verildiğini vurgulayan yazar, kapsamlı bir çalışmayı okuyuculara sunmuştur.

Yazar, çalışmanın önemini ve özgünlüğünü şu sözlerle belirtmiştir: (s. 1-2)

“Konu her ne kadar dikkat çekici olsa da alanda bir boşluk söz konusuydu. Bunda istihbaratın özünde bulunan dinamiklerin başında gelen gizlilik ilkesinin nasıl aşılabacağı, aşılsa istihbarat kavramının muhtevasıyla çelişip çelişmeyeceği endişesinin payı vardır. Bu endişenin yanı sıra ‘İstihbaratın belgesine nasıl ulaşılır?’ düşüncesi de alana mesafeli duran araştırmacı ve tarihçilerin uzak durma gerekçesi gibiydi.”

Çalışma, sırasıyla “Kısaltmalar” (s. VII), “Önsöz” (s. IX-X), “Giriş” (s. 1-4), “İstihbaratın Tanımı ve Tarihsel Gelişimi” (s. 5-38), “Osmanlı İdaresinin İstihbarat Edindiği Kanallar ve

^{††} Dr., <https://orcid.org/0000-0001-9187-3760>, teslimeyuksel@gmail.com

Geliştirdiği İstihbarat Stratejileri” (s. 39-147), “İstifade Edilen Saha Açısından İstihbarat Faaliyetleri” (s. 149-299), “Sonuç” (s. 301-305), “Kaynakça” (s. 307-327), “Ekler” (s. 329-330) ve “İndeks” (s. 331-338) bölümlerinden oluşmaktadır.

M. Gökçen Daş Darıcı, giriş bölümünde, doğrudan istihbarat kavramından değil de insanoğlunun bilme isteğinden/merakından başlayarak, ilk çağlardan itibaren devlet ve toplumlarda var olan istihbaratın önemini vurgulamıştır. Bu noktada istihbaratın devletler için neyi ifade ettiği, hangi bilgi kanallarıyla istihbarata ulaşıldığı, elde edilen istihbarat bilgisinin nasıl işlendiği konusunda temel olacak bazı soruları da detaylı bir şekilde ele aldığını belirterek çalışmanın temasını bizlere sunmaktadır. Ayrıca yazar bu bölümde, eserine dayanak oluşturan kaynak gruplarını sıralamıştır. Konuya objektif bir çerçeveden yaklaşan yazar, öncelikle Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde yer alan resmî belgeleri ana kaynak olarak belirlemiştir. Osmanlı Beyliği döneminde arşiv vesikaları olmaması sebebiyle yazar, Osmanlı kroniklerini karşılaştırmalı olarak incelemiş, yer yer Bizans kroniklerine de ulaşarak hem objektif hem de özgün bir çalışma ortaya koymuştur. Yazar, çalışmanın ana temasını teşkil eden Osmanlı Devlet’inin 1300-1750 yılları arasına yani oldukça geniş bir zaman aralığına dikkat çekmektedir. Bu da bize çalışmaya dayanak olan kaynak grubunun ne kadar geniş olduğunu göstermektedir.

“İstihbaratın Tanımı ve Tarihsel Gelişimi” adlı bölümde yazar, istihbarat kavramını açıklarken, kelimenin ifade ettiği sözlük ve kitaplardaki anlamına değinmiş, hem yerli hem de yabancı yazarların tanımlamalarına, filozofların yaklaşımlarına geniş yer vermiştir. Bu tanımlamalardan hareketle yazar, istihbaratın işlevini şu ifadelerle açıklamıştır: (s. 6-7)

“Görüldüğü üzere tek bir tanımla sınırlanamayacak olan istihbarat faaliyetlerinin özünde, ülke menfaatleri için çeşitli yol ve yöntemler kullanılarak bilgi toplama, elde edilen bu ham bilginin çeşitli süreçlerden geçirilmesiyle bir sonuca varma ve bu sonuattan hareket ederek gerçekleşmesi muhtemel tehdit ve tehlikeleri önlemenin yanı sıra, yabancı istihbarat servislerinin faaliyetlerine karşı koyma vardır.”

Ayrıca yazar, casusluk, espionaj ve hafiyelik gibi kavramlarla istihbarat kavramı arasındaki ince çizgiyi net olarak belirlemiştir. Böylece okuyucunun kelime ve anlam karmaşası yaşamamasının önüne geçmiştir. Yazar, istihbaratın önemini semavi dinlerin kitaplarından örneklerle, felsefî görüşlerle, tarihteki savaşlarla, askerî ve siyasi alanlardaki gerekliliği/faydasıyla, sosyoekonomik alanlardaki önemiyle okuyuculara tematik bir eser sunmaktadır.

“Osmanlı İdaresinin İstihbarat Edindiği Kanallar ve Geliştirdiği İstihbarat Stratejileri” adlı bölümde, istihbaratın elde edildiği kanallara ve istihbarat stratejilerine ayrıntılı bir şekilde başlıklandırma yapılarak değinilmiştir. Dönemin tarihsel olaylarından yola çıkılarak istihbaratın bu olay ve olgulardaki etkileri irdelenmiştir. Çalışmada askerî alanda elde edilen

bilgilerden başlanarak, diplomatik alanda dış istihbaratın nasıl sağlandığı, gerek dinî bir isyanın çıkış aşamasında olduğu gerekse iç meselelerdeki pürüzlerin bilgisinin farklı kanallarla sistematik olarak elde edildiği gözler önüne serilmiştir. Sonrasında, istihbarat kanallarıyla elde edilen bilgilerin nasıl işlendiği, nasıl uygulandığı ve nasıl bir muhakemeye tabi tutulduğuna dair önemli bilgiler sunulmuştur. Bu bölümde istifade edilen kaynaklar, çalışmada detaylı bir şekilde yer almıştır. Özellikle dönemin arşiv belgeleri olan mühimmelerden ve dönemin kronik eserlerinden örneklerin verilmesi, karşılaştırma yapılması okuyucuyu yoğun bilgilere maruz bırakmaktadır. Yazar bu bölümün sonunda, istihbaratın elde edilip işlenmesi ve anlamlandırılması esnasında birçok dinamiğin yer aldığına değinmiştir.

“İstifade Edilen Saha Açısından İstihbarat Faaliyetleri” adlı son bölümde, istihbarata konu olan sahalar iç ve dış istihbarat olarak ayrı ayrı ele alınmış, böylece okuyucuya daha izahatlı bir çerçeve sunulmuştur. Bu yüzden yazar, saha dağılımını; iç istihbarat, askerî istihbarat ve diplomatik istihbarat şeklinde belirleyerek üç ayrı temelde incelemiştir. Çok geniş bir zaman dilimi olması sebebiyle, yazar oldukça fazla alt başlığa yer vermiştir. Askerî, dinî, siyasi, sosyoekonomik alanlardaki istihbaratı örneklendirerek, istihbaratın her alanda olduğuna dikkat çekmiştir. Bu yüzden araştırmacıya, Osmanlı’nın kuruluş yıllarına tanıklık etmiş kroniklerden yakın tarihin kaynaklarına kadar çok fazla bilgi aktarımında bulunmuştur. Bu da diğer bölümlere nazaran son bölümün çok uzun ve detaylı olmasına sebebiyet vermiştir. Yazar, olay ve olguları aktarırken dipnotlarla açıklamalarda bulunmuş, bu da okuyucunun bilgiyi farklı kaynaklarla destekleme ihtiyacını gidermiştir.

Sonuç bölümünde yazar, askerî karakterli bir devlet olan Osmanlı’nın istihbarat faaliyetlerini, kuruluş dönemine nazaran ilerleyen yıllarda çok daha ileri seviyeye getirdiği kanaatindedir. Yazar, bu ilerlemeyi Osmanlı Devleti’ndeki hem harici hem de dâhili olayların etkisine bağlamaktadır. Çalışmada, kuruluş döneminde daha çok askerî alanda istihbarattan faydalanılırken, imparatorluk döneminden itibaren istihbarat kanal ve stratejilerinde çeşitliliğin görüldüğü saptanmıştır.

Yazar, sonuç bölümünde de kaynakların handikabına değinerek, yerli ve yabancı kaynakları karşılaştırmalı bir şekilde kullanarak en sağlıklı bilgiye ulaştığını belirtmektedir. Ayrıca, bundan sonra yapılacak istihbarat konulu çalışmalarda, istihbarata dair yeni kanalların keşfedileceğinin mümkün olduğuna değinmektedir. Çalışma sonucunda dikkat çekilen bir diğer nokta, sadece savaş zamanlarında değil, sulh dönemlerinde ortaya çıkabilecek herhangi bir sorunun önlenmesinde dahi istihbaratın ehemmiyetinin vurgulanmasıdır. Çalışma neticesinde yazar, *“Bugün MİT’ten söz edilebiliyorsa bunda Osman Bey’in Ermeni Beli’ne göndermiş olduğu*

Aratun adlı casusun izi ve katkısı vardır” sözleriyle istihbaratın geçmişten günümüze önemini ifade etmektedir.

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, çalışmanın bölümleri oluşturulurken numaralandırma gibi bir ayrıma yer verilseydi bazı alt başlıkların görülmesi/belirginleşmesi açısından daha ilgi çekici olurdu, diye düşünüyorum. Çalışma, içeriği itibarıyla çok zengin bir eserdir. Anlaşılır ve akıcı bir üslupla kaleme alınmıştır. Alana hâkim olmayan bir okuyucu için dahi sürükleyiciliğe sahiptir. Dipnotlardaki açıklayıcı bilgiler, ele alınan konuyu daha anlaşılır kılmıştır. Kitabın ekler kısmında, arşiv kaynaklarına dair belgelere yer verilmiştir. Zengin bir kaynakça ve indeks ile eser sonlandırılmıştır.